

**Dr Sally Baker, Mr Hefin Gwilym,
a Dr Brian J. Brown**

**Trafodaeth feirniadol
o gyfraniad defnyddwyr
gwasanaeth at addysg
gwaith cymdeithasol
yng Nghymru**

Rhif 8 Gorffennaf 2011 • ISSN 1741-4261

Gwerddon

CYFNODOLYN ACADEMAIDD CYMRAEG

Trafodaeth feirniadol o gyfraniad defnyddwyr gwasanaeth at addysg gwaith cymdeithasol yng Nghymru

Dr Sally Baker, Mr Hefin Gwilym, a Dr Brian J. Brown

Cyflwyniad

Yn yr erthygl hon, byddwn yn trafod yn feirniadol gyfraniad defnyddwyr gwasanaeth/gofalwyr at addysg gwaith cymdeithasol. Byddwn yn trafod yn fras hanes cyfraniad defnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr at addysg gwaith cymdeithasol ac yn ystyried y problemau a'r paradocsau sydd ynghlwm â'r syniadau a'r arfer cyfredol. Deilliodd y gwaith hwn o werthusiad cychwynnol o gyfraniad defnyddwyr gwasanaeth/gofalwyr at addysg gwaith cymdeithasol mewn sefydliad addysg uwch yng Nghymru.

Penderfynasom fynd â'r gwaith y tu hwnt i werthusiad wedi i ni sylweddoli fod ein canlyniadau yn rhyfedd o debyg i ganlyniadau gwerthusiadau eraill tebyg a gyhoeddwyd yn ddiweddar. Roedd bwriadau da iawn, ynghyd â phroblemau cyffredin i bawb a oedd ynghlwm â'r gwaith, yn gasgliadau amlwg iawn yn yr astudiaethau hyn. Penderfynasom felly ystyried y problemau a'r paradocsau sydd ynghlwm â swyddogaeth defnyddwyr gwasanaeth/gofalwyr ym maes addysg gwaith cymdeithasol. Byddai cyhoeddi profiad y defnyddwyr/gofalwyr a'r myfyrwyr yn y sefydliad yn tynnu sylw unwaith yn rhagor at gyfyngiadau cyfraniad defnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr at addysg gwaith cymdeithasol, ond ni fyddai'n rhoi unrhyw awgrym ynglŷn â pham mae'r cyfyngiadau hyn yn parhau, er gwaethaf yr holl ewyllys da a'r holl ymdrech.

Byddwn yn awgrymu ei fod yn bosib rhoi cyfle i ddefnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr gyfrannu mewn modd ystyrlon at raglenni gradd gwaith cymdeithasol, heb roi swyddogaeth addysgwyr. Mae ein tystiolaeth yn awgrymu nad oes gan bob un ohonynt yr hyder i ymgymryd â'r swyddogaeth hon na'r dymuniad i'w chyflawni. Fodd bynnag, mae gan rai defnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr gymwysterau a phrofiad o hyfforddi pobl ac efallai yr hoffai eraill eu hennill. Byddwn yn cwestiynu'r model ymarfer cyfredol, yn ogystal â'r diffyg eglurder o ran cyfraniad defnyddwyr gwasanaeth/gofalwyr at y gwaith o addysgu a hyfforddi gweithwyr cymdeithasol.

Cefndir 'cyfraniad defnyddwyr gwasanaeth' at addysg gwaith cymdeithasol

Mae polisiâu Llafur Newydd sy'n ymwneud â'r gwasanaethau iechyd a lles cymdeithasol wedi rhoi pwys mawr ar y syniad o gyfraniad defnyddwyr, er mai'r ddeddfwriaeth gyntaf yn y DU i wneud cyfraniad gan ddefnyddwyr gwasanaeth at gynllunio gwasanaeth yn ofynnol oedd Deddf y GIG a Gofal Cymdeithasol 1990, a ddaeth i rym dan lywodraeth Geidwadol. Dilynwyd hon gan bolisiâu a deddfwriaethau eraill, oedd i gyd yn rhoi pwyslais mawr ar gyfraniad defnyddwyr gwasanaeth fel budd-ddeiliad pwysig ym maes darparu gwasanaeth, a'r angen i newid gwasanaethau mewn ymateb uniongyrchol i anghenion

defnyddwyr. Mae cyfraniad defnyddwyr gwasanaeth wedi ei ymestyn i addysg a hyfforddiant ymarferwyr iechyd a gofal cymdeithasol ac mae wedi cael croeso arbennig o gynnes gan y maes gwaith cymdeithasol.

Er bod defnyddwyr gwasanaeth wedi bod yn cyfrannu at addysg gwaith cymdeithasol i ryw raddau ers y 1980au, ni ddaeth gwir awydd iddynt gyfrannu'n strategol at hyfforddiant gwaith cymdeithasol cyn canol y 1990au. Hyd yn oed wedyn, roedd eu cyfraniad yn *ad hoc* ac yn bytiog ac yn canolbwyntio ar broblemau'r defnyddwyr gwasanaeth/gofalwyr yn hytrach nac ar eu syniadau am sut y dylai gweithwyr cymdeithasol weithio (Beresford et al., 2006). Roedd cyfraniad uniongyrchol defnyddwyr gwasanaeth at y cwrs Diploma Gwaith Cymdeithasol yn fach iawn. Mae un o'r awduron (HG) yn cofio mai dim ond un sesiwn oedd yn cynnwys cyfraniad gan ddefnyddwyr gwasanaeth yn ystod ei hyfforddiant ar y cwrs Diploma Gwaith Cymdeithasol rhwng 1995 a 1997, sef sesiwn lle cafodd defnyddiwr gwasanaeth ei gyfweled gan y darlithydd. Digwyddodd y newid agwedd a ddilynodd am nifer o resymau, ond dyma'r rhai mwyaf blaenllaw: safbwynt athronyddol y llywodraethau Ceidwadol yn y 1980au a'r 1990au a'u pwyslais ar yr unigolyn fel defnyddiwr yn economi'r farchnad (Beresford, 1994); awydd i godi safonau o ran darparu gwasanaeth pan oedd pryder eang am ansawdd y ddarpariaeth (Shennan, 1998); ac agenda moderneiddio gofal cymdeithasol y llywodraeth Lafur Newydd a etholwyd ym 1997 (Molyneux ac Irvine, 2004).

Ym 1994, cyhoeddodd y Cyngor Canolog Addysg a Hyfforddiant mewn Gwaith Cymdeithasol adroddiad (Beresford, 1994) a gafodd ddylanwad mawr iawn ar gyfraniad defnyddwyr gwasanaeth at addysg gwaith cymdeithasol. Ffrwyth ymarfer ymgynghorol yn cynnwys cynhadledd ymgynghori i grwpiau defnyddwyr gwasanaeth oedd yr adroddiad. Dadleuodd yr adroddiad o blaid 'systematic, coherent and comprehensive approach' i gyfraniad defnyddwyr gwasanaeth (Beresford, 1994: 7). Lluniodd restr o amcanion, yn cynnwys gwneud amgylcheddau addysgol yn gwbl hygyrch a chydabod bod safbwynt defnyddwyr gwasanaeth yn gyfwerth â safbwynt arbenigwyr eraill.

Arweiniodd sefydlu'r pedwar Cyngor Gofal yn y DU yn dilyn y Ddeddf Safonau Gofal (2000) at gyfarwyddyd newydd oedd yn gofyn bod darparwyr addysg gwaith cymdeithasol yn creu partneriaethau gyda defnyddwyr a gofalwyr yn ogystal â gydag asiantaethau gwaith cymdeithasol (Adran Iechyd, 2000).

Daeth newid mawr i gyfraniad defnyddwyr gwasanaeth at raglenni gradd yn sgil dyfodiad y radd gwaith cymdeithasol newydd yn Lloegr (yn 2004) ac yng Nghymru (yn 2005). Erbyn hynny, roedd y datblygiad deddfwriaethol a phroffesiynol wedi symud ymlaen cryn dipyn ac roedd yn ofynnol gan y llywodraeth i sefydliadau addysg uwch gynnwys defnyddwyr gwasanaeth fel 'budd-ddeiliaid' yn y gwaith o lunio a darparu'r radd newydd (Levin, 2004:8). Darganfu astudiaeth arall yn 2007 bod cyfraniad defnyddwyr gwasanaeth at raglenni gradd gwaith cymdeithasol yn amrywio ar draws Lloegr (Branfield et al., 2007). Un o'r diffygion a nodwyd gan Beresford et al (2007) oedd y ffaith bod academyddion yn rhoi llai o werth ar wybodaeth gan ddefnyddwyr gwasanaeth. Mewn adolygiad o'r llenyddiaeth ar gyfraniad pobl nad ydynt yn academyddion gwaith cymdeithasol at asesu myfyrwyr gwaith cymdeithasol, mae Crisp et al.(2006) yn nodi bod cynnwys defnyddwyr gwasanaeth yn y gwaith o asesu yn rhywbeth sy'n unigryw i Brydain ac sy'n annog adfyfrio beirniadol ar y goblygiadau.

Beirniadaeth am y mudiad/am gyfraniad defnyddwyr gwasanaeth

Cafwyd beirniadaeth am y cysyniad o ddefnyddiwr gwasanaeth. Nododd Stickleby (2006) fod y term yn cyffredinol ac yn dadbersonoli. Mae ymchwilwyr wedi trafod y problemau sydd ynghlwm â defnyddio'r term hwn (Beresford, 2001; Forbes a Sashidharan, 1997). Yn ddoeth iawn, mae Beresford (2003) yn awgrymu y dylem ystyried cyfraniad defnyddwyr gwasanaeth yn feirniadol ac yn ofalus a bod yn ddrwgdybus o 'monolithic approach' i gyfraniad defnyddwyr. Mae labelu grwpiau o bobl fel rheol yn broblemus oherwydd nad yw'r labeli yn gallu cwmpasu amrywiaeth hunaniaeth pobl a'r gwahaniaethau rhyngddynt. Defnyddir y term defnyddiwr gwasanaeth ym maes iechyd a gofal cymdeithasol heb gyfeirio rhyw lawer at unrhyw ddamcaniaethau cymdeithasegol yn ymwneud â grym (Masterson ac Owen, 2006) ac ymddengys yn gynyddol ei fod yn disgrifio pobl sy'n ymwneud â'r mudiad defnyddwyr gwasanaeth - fel rheol dim ond y bobl hyn sy'n cyfeirio at eu hunain fel defnyddwyr gwasanaeth. Er ein bod ninnau hefyd yn teimlo'n anghyffyrddus gyda defnyddio'r term defnyddiwr gwasanaeth yn ddiwahân, nid ydym am awgrymu term amgen gan y byddai hynny hefyd yn debygol o achosi dadl. Yn hytrach, rydym yn awyddus i annog adfyfrio beirniadol ar yr arferion rydym yn gysylltiedig â hwy, er mwyn ystyried y wleidyddiaeth sydd yn eu hamgylchynu. Byddwn felly yn defnyddio'r term defnyddiwr gwasanaeth, er gwaethaf y ffaith nad ydym yn gyffyrddus â'r term.

Gwybodaeth, dilysrwydd a grym

Yn ystod y ddau ddegawd diwethaf, mae grwpiau o bobl gyda phroblemau iechyd meddwl ac anableddau dysgu a chorfforol wedi bod yn cymryd rhan yn y frwydr i roi ystyr newydd i wybodaeth, dilysrwydd a grym ac maent wedi cwestiynu'r syniad o beth yw arbenigedd. Mae gwybodaeth yn ganolog i'r drafodaeth am gyfraniad defnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr at addysg a hyfforddiant. Mae'r materion pwysicaf i fudiad y defnyddwyr gwasanaeth yn cylchdroi o amgylch beth yw gwybodaeth a phwy sy'n meddu ar y wybodaeth orau. Mae hyn wedi arwain at fantra mudiad y defnyddwyr gwasanaeth 'y defnyddiwr sy'n gwybod orau' a datblygiad y syniad newydd a chynyddol boblogaidd bod gwybodaeth defnyddwyr gwasanaeth yn fath newydd o wybodaeth 'arbenigol' (Cole, 2007). Y safbwynt a fabwysiadir yma gan y mudiad yw bod angen cydnabod bod y wybodaeth y mae'r defnyddiwr gwasanaeth/gofalwr wedi ei chael o ganlyniad i'w brofiadau yn gyfwerth ag unrhyw wybodaeth y mae gweithiwr cymdeithasol proffesiynol neu ymarferwr meddygol wedi ei chael o ganlyniad i'w hyfforddiant a'i ymarfer. Mae'n rhaid pwysleisio eto nad yw defnyddwyr gwasanaeth yn gasgliad o bobl unffurf (Beresford, 2001) ac nid yw pob defnyddiwr gwasanaeth, o bell ffordd, yn cyd-fynd â'r safbwynt hwn. Fodd bynnag, mae safbwynt o'r fath wedi dod yn ddylanwadol iawn ymysg rhai gweithredwyr anabledd ac mae grwpiau defnyddwyr gwasanaeth iechyd meddwl yn arbennig yn aml yn cyd-fynd â'r safbwynt (James, 2007). Mae'r safbwynt 'y defnyddiwr sy'n gwybod orau' yn golygu bod defnyddwyr gwasanaeth yn hawlio rhyw fath o statws meist, sef y statws y mae ymarferwyr a gweithwyr proffesiynol y maes wedi ei hawlio iddynt eu hunain ers amser maith, ac sydd wedi bod mor ormesol i ddefnyddwyr gwasanaeth. Mae hyn yn peri problem fawr, yn un peth oherwydd ni ellir cynrychioli defnyddwyr gwasanaeth fel grŵp unffurf.

Pan fo mudiad y defnyddwyr gwasanaeth yn mynnu bod gwybodaeth llewgwyr yn gyfwerth â'r arbenigedd a geir trwy addysg, mae'n rhoi gweithwyr proffesiynol y maes mewn sefyllfa ryfedd iawn. Ar yr un pryd ag yr honnir bod defnyddwyr gwasanaeth yn 'arbenigwyr trwy brofiad', mae llawer o fentrau yn hybu 'ymarfer ar sail tystiolaeth', megis cyfres 'Excellence Knowledge Review' y Sefydliad Gofal Cymdeithasol, ynglŷn â'r ffyrdd gorau o addysgu myfyrwyr ar y cyrsiau gradd gwaith cymdeithasol newydd. Ond er mwyn cyfrannu at hyn i unrhyw raddau sylweddol, mae'n rhaid meddu ar wybodaeth arbenigol. Mae arfer ar sail ymarfer, menter y mae Llafur Newydd wedi ymrwymo iddi'n llawn, felly yn gwbl groes i'r ethos fod gwybodaeth yn unol â phrofiad sydd ynghlwm â chyfraniad defnyddwyr gwasanaeth.

Gwnaeth Glasby a Beresford (2006) gyfraniad call iawn at y ddadl hon trwy feirniadu'r cysyniad o 'ymarfer ar sail tystiolaeth' a dangos bod mwy o bwys yn cael ei roi yn aml ar rai mathau o 'dystiolaeth' na mathau eraill o 'dystiolaeth'. Maent yn dadlau o blaid rhoi pwyslais ar 'knowledge-based practice', 'recognizing that the practice wisdom of health and social care practitioners and the lived experience of service users can be just as valid a way of knowing the world as formal research' (Glasby and Beresford, 2006: 268).

Mewn rhai ffyrdd, gellir dadlau bod rhoi'r un gwerth ar wybodaeth defnyddwyr gwasanaeth a gwybodaeth gweithwyr proffesiynol yn safbwynt ôl-fodernaidd, gan fod gwybodaeth arbenigol sydd wedi ei ddeillio'n systematig yn cael yr un gwerth â dewisiadau unigol (a hyd yn oed rhagfarnau) defnyddwyr gwasanaeth. Gallai hyn fod yn fanteisiol dan rai amgylchiadau. Er enghraifft, efallai y byddai'n rhaid rhoi cymaint o goel ar nifer fawr yr honiadau gan ddefnyddwyr gwasanaeth iechyd meddwl eu bod wedi cael pyllau o anghofio o ganlyniad i ECT ag y rhoddir ar osodiadau gan ymarferwyr iechyd meddwl sy'n mynnu nad yw hynny'n digwydd.

Mae'r trosolwg hwn yn codi cwestiynau nad oes atebion clir iddynt ar hyn o bryd. Yn gyntaf, pa mor gynrychioladol yw'r defnyddwyr gwasanaeth a'r defnyddwyr sy'n cyfrannu at addysg gwaith cymdeithasol, o ystyried amrywiaeth y boblogaeth darged a'r broblem o ba enw i roi arnynt? Yn ail, beth yn union yw statws y wybodaeth a'r profiad y maent yn ei gyfrannu at addysgu a dysgu? Yn drydydd, sut mae sefydliadeiddio'r 'mudiad' yn dylanwadu ar y cyfraniad, ac a oes egwyddorion democrataidd yn rhan o hynny? Gyda'i gilydd, mae'r cwestiynau hyn yn arwydd bod diffyg eglurder sylfaenol ynglŷn â'r sail dros gael cyfraniad gan ddefnyddwyr gwasanaeth/gofalwyr at addysg gwaith cymdeithasol.

Yng Nghymru, cyhoeddodd Cyngor Gofal Cymru reolau i gymeradwyo cyrsiau gwaith cymdeithasol yn 2003, gan nodi y byddai defnyddwyr gwasanaeth yn cymryd rhan yn y radd gwaith cymdeithasol (LICG, 2003). Y syniad a ysgogodd ehangu cyfraniad defnyddwyr gwasanaeth at addysg gwaith cymdeithasol oedd y rhesymeg bod cynnwys defnyddwyr, eisoes ar waith mewn sefyllfaoedd gofal, yn gyfystyr â chynnwys buddiannau budd-ddeiliaid yn gynharach yn y broses wrth i weithwyr cymdeithasol gael eu hyfforddi, sef adeg pan ystyriir eu bod yn debygol o fod yn fwy agored i syniadau newydd (Stevens a Tanner, 2006). Yn 2007, cyhoeddodd Cyngor Gofal Cymru ei fwriad i gynnwys defnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr a chyflogwyr ym mhroses sicrhau ansawdd graddau gwaith cymdeithasol a lanswyd project peilot yn fuan wedyn.

Yn y sefydliad lle gwnaed y gwaith maes hwn, dechreuwyd ar y gwaith o gynllunio gradd gwaith cymdeithasol yn 2003 gyda'r nod o gyflwyno'r radd newydd yn 2005. Rhoddwyd sylw manwl i'r 'amcanion cyffredin' (SCIE, 2007). Gosododd 'strategaeth cyfraniad defnyddwyr gwasanaeth' y sefydliad y patrwm ar gyfer cyfraniad defnyddwyr gwasanaeth ar sawl lefel. Byddai hyn yn cynnwys cymryd rhan yn y broses o ddethol ac asesu myfyrwyr ac aelodaeth o bwyllgorau a grwpiau partneriaeth strategol, megis grŵp rheoli'r radd, y gweithgor dysgu ymarfer a'r panel asesu ymarfer. Hyd yma, mae aelodau o'r grŵp defnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr, yn unol â'r cynllun, wedi cyfrannu at ddethol ac asesu myfyrwyr ac at bwyllgorau, yn ogystal â rhoi nifer o gyflwyniadau ar bynciau megis cyfraniad defnyddwyr gwasanaeth at sefydliadau gofal cymdeithasol ac amrywiol gyfraniadau at y modiwl dysgu ymarfer sy'n paratoi myfyrwyr at eu lleoliadau. Mae gan y grŵp defnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr yn y sefydliad gydlynedd rhan-amser. Roedd y gyllideb yn cynnwys grant gan Gyngor Gofal Cymru, ynghyd â thaliad ychwanegol bychan yn dibynnu ar nifer y myfyrwyr. Rhoddwyd yr arian i dalu am gostau'r cydlynedd ac am unrhyw gostau teithio ac am gostau cyfranogiad a chostau gofal ychwanegol. Ond nid yw'r cyllid yn ddigonol i dalu am hyn oll ac mae'r sefydliad yn rhoi cymhorthdal i'r grŵp.

Nid yw'r swyddogaeth addysgol sydd gan ddefnyddwyr a gofalwyr mewn rhaglenni iechyd a gofal cymdeithasol erbyn hyn wedi bod yn destun trafodaeth feirniadol eang, er bod nifer cynyddol o ddisgrifiadau o gynnwys cyfraniad gan ddefnyddwyr mewn amrywiol gyrsiau, yn enwedig cyrsiau gwaith cymdeithasol.

Methodoleg

Dwy flynedd ar ôl i ddefnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr ddechrau cyfrannu at y radd gwaith cymdeithasol yn y sefydliad, aethom ati i werthuso cyfraniad y grŵp defnyddwyr a gofalwyr. Roeddem eisiau gwybod pa mor gynrychioliadol o ddefnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr yr ardal oedd y grŵp; a oedd yn cynnwys aelodau a fyddai efallai'n anghymwys i gymryd rhan mewn sefydliadau eraill (e.e. ceiswyr lloches, troseddwyr, camddefnyddwyr sylweddau neu bobl a oedd wedi bod yn destun trefn amddiffyn plant) ac ansawdd yr ymwneud rhwng defnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr a myfyrwyr gwaith cymdeithasol. Ymysg themâu eraill, roeddem hefyd eisiau darganfod beth oedd aelodau'r grŵp a'r myfyrwyr yn ei gredu oedd y grŵp yn ei gyfrannu at y rhaglen gwaith cymdeithasol, eu barn hwy am eu swyddogaeth ac a allent gyfrannu mwy nac maent yn ei wneud ar hyn o bryd. Dull ansoddol a ddefnyddiwyd yn bennaf fel methodoleg, sgwrs gyda defnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr a myfyrwyr gwaith cymdeithasol. Roeddem yn dilyn trefn cyfweiliad ansoddol lled-strwythuredig a bu i fwyafrif y cyfweiliadau bara tuag awr ar y themâu uchod.

Roedd strwythur y cyfweiliadau'n amrywio rhyw fymryn rhwng cyfranogwyr unigol gan ein bod yn dymuno cael ein harwain gan eu hatebion a rhoi cyfle iddynt ateb ein cwestiynau yn y ffordd fwyaf rhydd posib. Gwnaethom holi'r cyfranogwyr am eu dealltwriaeth o'r term defnyddiwr gwasanaeth. Gofynnwyd i'r myfyrwyr gwaith cymdeithasol am eu canfyddiad o gyfraniad defnyddwyr gwasanaeth at addysg gwaith cymdeithasol yn gyffredinol ac at y cwrs yn eu sefydliad hwy. Gofynnwyd i aelodau'r grŵp defnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr am y cyfraniad hwn, eu rhesymau dros fod yn rhan o'r grŵp a'u cyfranogiad yn

y mudiad defnyddwyr gwasanaeth ehangach. Ar ôl trafod y pethau sylfaenol hyn, roedd y cyfranogwyr fel rheol yn siarad yn rhydd iawn ac yn arwain y sgwrs. Roedd y themâu a drafodwyd yn y cyfweiliadau yn canolbwyntio'n gyson ar gynrychiolaeth, cyfranogiad, dysgu unigol trwy brofiad, hyfforddiant addysgol a phroffesiynoldeb.

Detholwyd y sampl trwy ofyn i bob myfyriwr gwaith cymdeithasol oedd wedi cofrestru yn y sefydliad petaent yn dymuno cymryd rhan mewn ymchwil ar gyfraniad defnyddwyr gwasanaeth at addysg gwaith cymdeithasol. Oherwydd pwysau gwaith a'r ffaith bod llawer o fyfyrwyr i ffwrdd ar leoliad, dim ond chwe myfyriwr wirfoddolodd, felly dyma'r chwe myfyriwr sydd yn ein sampl o fyfyrwyr. Roedd y myfyrwyr hyn yn cynnwys myfyrwyr ar gamau gwahanol yn y rhaglen gwaith cymdeithasol, yn ogystal â myfyriwr oedd ar fin cymhwyso ar ôl dilyn yr hen lwybr Diploma Gwaith Cymdeithasol. Roedd tri o'r myfyrwyr yn wrywaidd a thair yn fenywaidd. Roedd y sampl yn cynnwys un myfyriwr canol oed, dau fyfyrwr oedd yn siarad Cymraeg fel eu dewis iaith a myfyriwr o leiafrif ethnig oedd yn byw mewn cytref drefol y tu allan i Gymru cyn dod i astudio yn y sefydliad hwn. Roedd y sampl felly yn un amrywiol iawn ac felly nid oeddem yn teimlo bod rhaid i ni chwilio am ragor o wirfoddolwyr. Cynhaliwyd cyfweiliadau hefyd gyda chwe aelod o'r grŵp defnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr. Chwe unigolyn a wirfoddolodd ar ôl i'r ymchwilwyr holi'r grŵp oedd y rhain hefyd.

Dim ond gwybodaeth gyfyngedig a gyflwynir yma am nodweddion aelodau'r grŵp a gyfwelwyd, er mwyn diogelu eu cyfrinachedd, gan y gellir eu hadnabod yn hawdd mewn cymuned Gymreig wledig fechan. Roedd aelodau'r grŵp a gyfwelwyd yn cynnwys dynion a merched ac roeddent i gyd yn ganol oed. Roedd gan dri o'r rhai a gyfwelwyd gefndir proffesiynol ym maes iechyd a gofal cymdeithasol. Roedd dau o aelodau'r grŵp a gyfwelwyd yn disgrifio eu hunain fel 'gofalwyr cyflogedig', h.y. nid oeddent yn ddefnyddwyr gwasanaeth eu hunain ac nid oeddent ychwaith yn bobl oedd yn rhoi gofal di-dâl i berthnasau oedd yn ddefnyddwyr gwasanaeth. Roeddem yn ymwybodol bod rhai o aelodau eraill y grŵp yn credu ei fod yn anaddas i 'ofalwyr cyflogedig' fod yn aelodau o grwpiau defnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr, ond mae'r mater (pwysig) hwnnw y tu hwnt i gwmpas y papur hwn.

Felly roedd gennym sampl o 12 cyfranogwr i gyd. Roedd y ffaith bod y sampl yn fychan yn ein galluogi i gynnal cyfweiliadau manwl a'u trawsgrifio'n llawn a'u dadansoddi. Roedd yn arwyddocaol bod yr un themâu'n codi yn y cyfweiliadau, codwyd materion penodol gan nifer o gyfranogwyr heb i'r cyfwelydd sôn amdanynt ac roedd llawer o'r themâu a'r materion hyn yn ategu'r hyn a welwyd mewn astudiaethau eraill a gyhoeddwyd ar gyfraniad defnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr at hyfforddi ymarferwyr iechyd a gofal cymdeithasol. Cafwyd hefyd nifer o wahaniaethau diddorol rhwng y data o'r astudiaeth hon a'r data o astudiaethau eraill, ond nid fel rheol o ran y materion oedd yn cael eu hystyried yn bwysig. Felly, er gwaethaf y cyfyngiadau diarhebol o gyffredinolli ar sail data sy'n deillio o samplau bychan, credwn fod gwerth yn y data sy'n deillio o'n sampl ni.

Roedd y cyfwelydd yn aelod o staff ymchwil y sefydliad ond nid oedd yn gysylltiedig â'r cwrs gwaith cymdeithasol. Rhag bod un o'r cyfranogwyr wedi gweld y cyfwelydd yn y sefydliad, roedd y cyfwelydd yn egluro nad oedd yn aelod o'r staff addysgu nac yn gysylltiedig mewn unrhyw ffordd â'r cwrs gwaith cymdeithasol ac roedd yn rhoi disgrifiad

byr o'i dyletswyddau yn ei swydd a'i diddordebau ymchwil. Eglurwyd i'r cyfranogwyr i gyd fod y cyfweiliadau'n gyfrinachol, y byddai'r cyfwelydd yn eu trawsgrifio ac na fyddai unrhyw aelod arall o staff y sefydliad yn gwybod pwy gafodd ei gyfweld ac mai dim ond awduron y papur hwn fyddai'n cael gweld y trawsgrifiadau.¹

Cafodd y cyfranogwyr i gyd ddisgrifiad ysgrifenedig o'r ymchwil arfaethedig a gwnaethant gydsynio'n ysgrifenedig i gymryd rhan cyn iddynt gael eu cyfweld. Dywedwyd wrthynt y gallent dynnu'n ôl o'r astudiaeth ar unrhyw adeg heb roi rheswm. Cyn dechrau'r ymchwil, cafodd yr astudiaeth gymeradwyaeth foesebol gan y sefydliad dan sylw.

Dadansoddiad a thrafodaeth am y canfyddiadau

Darllenwyd pob trawsysgrif o'r cyfweiliadau yn annibynnol gan dri awdur y papur hwn gyda phob awdur yn adnabod themâu cyffredin o fewn y trawsgrifiadau. Dilynwyd y broses hon yn ogystal gan aelod hŷn o'r adran a ddarllenodd y trawsgrifiadau ar gyfer dilysu'r broses o ddadansoddi'r data.

Mae tystiolaeth ymchwil yn awgrymu nad yw pobl sy'n derbyn gwasanaethau gan weithwyr iechyd a gofal cymdeithasol yn hoffi'r term defnyddiwr gwasanaeth, mae'n well ganddynt dermau traddodiadol megis "claf" neu "gleient" (Heffernan, 2006). Nododd dau aelod o'r grŵp defnyddwyr gwasanaeth/gofalwyr nad oeddent yn hoffi'r term – y naill oherwydd ei fod yn teimlo ei fod yn cael ei eithrio oherwydd ei fod yn ofalwr yn hytrach na'n ddefnyddiwr gwasanaeth a'r llall oherwydd nad oedd yn hoffi cael ei alw'n ddefnyddiwr (cyfeiriodd at bobl oedd yn "defnyddio" pobl eraill).²

Nid oedd unrhyw un o'r myfyrwyr gwaith cymdeithasol a gyfwelwyd yn hoffi'r term defnyddiwr gwasanaeth: "Rwy'n ei gasáu"; "mae'n oeraidd"; "dydy 'defnyddiwr' ddim yn beth neis". Dywedodd un myfyriwr ei fod wedi clywed gweithwyr cymdeithasol yn ei ddefnyddio fel term diffrïol pan oedd ar ei leoliad ymarfer. Roedd yn well ganddo ddefnyddio'r term "cleient", gan wneud cyffelybiaeth rhwng gwaith pensaer a'i gleient, nododd y byddai'n gallu ymateb i'w gleientiaid yn y dyfodol fel rhywun proffesiynol ac "adeiladu" gwasanaeth iddynt sy'n mynd i'r afael â'u hanghenion.

Roedd pob un o'r myfyrwyr a gyfwelwyd yn credu y dylid cynnwys defnyddwyr gwasanaeth/gofalwyr mewn addysg gwaith cymdeithasol. Roedd y sylwadau'n cynnwys: "mae'n gwneud synnwyr i glywed eu barn ar beth sy'n gwneud gweithiwr cymdeithasol da a gwael" ac "mae'n hanfodol o safbwynt moesol ac o safbwynt ymarferol". Dywedodd y mwyafrif ohonynt y dylai defnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr gael cyfrannu mwy. Dywedodd tri myfyriwr yn bendant iawn y dylai defnyddwyr gwasanaethau cyhoeddus gael eu cynnwys yn addysg a hyfforddiant y gweithlu bob amser, ac ymhelaethodd un myfyriwr ar y syniad hwn o hyfforddi unrhyw un "mewn unrhyw ddiwydiant lle mae disgwyl i weithwyr sy'n cael eu talu gan arian cyhoeddus ddellio â phobl". Er bod dau fyfyrwr wedi dweud bod bron iawn pob myfyriwr gwaith cymdeithasol

¹ Mae gan y cyfwelydd brofiad hir ac anfodhaol o ddefnyddio gwasanaethau iechyd meddwl, ond ni hysbysodd y rhai a gyfwelwyd am hynny.

² Tridiau cyn i ni gyflwyno'r papur, cawsom wybod gan aelod o'r grŵp eu bod wedi ailenwi eu hunain yn "gleientiaid cymunedol" gan eu bod yn casáu'r term defnyddiwr gwasanaeth cymaint.

yn cael cysylltiad helaeth gyda defnyddwyr gwasanaeth trwy waith cyflogedig neu waith gwirfoddol cyn dechrau ar eu cyrsiau, ac nad yw cynnwys defnyddwyr gwasanaeth/gofalwyr ar y cwrs naill ai yma nac acw i fyfyrwyr o'r fath, roedd y profiad yn hanfodol i leiafrif y myfyrwyr nad oedd wedi cael y cysylltiad hwnnw'n flaenorol.

Nododd y myfyrwyr droeon fod defnyddwyr gwasanaeth "yn arbenigwyr am eu sefyllfa arbennig nhw". Roedd yn ddiddorol bod defnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr yn tueddu i gymryd yn ganiataol na fyddai myfyrwyr yn deall hynny - roedd rhai defnyddwyr gwasanaeth yn credu mai eu cyfraniad mwyaf at addysg gwaith cymdeithasol oedd argyhoeddi myfyrwyr bod defnyddwyr gwasanaeth yn arbenigwyr amdanynt eu hunain. Dywedodd nifer o ddefnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr y gallai myfyrwyr roi mwy o bwys ar wybodaeth "coleg" neu wybodaeth "llyfr". Dywedodd un aelod o'r grŵp defnyddwyr/gofalwyr "mae gennym gyfle unigryw i roi pobl yn y gweithle sy'n deall yn well beth sydd ochr draw i'r drws... eu rhoi nhw yna efo meddwl agored, fel nad ydyn nhw'n mynd yno efo rhagdybiaethau... efallai oherwydd y stwff maen nhw wedi ei ddarllen o'r blaen maen nhw'n meddwl eu bod yn gwybod sut mae'n gweithio neu efallai eu bod yn meddwl bod pwy bynnag ysgrifennodd y llyfr yn byw dan fwced". Dywedodd un defnyddiwr gwasanaeth mai'r peth gorau am gynnwys defnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr mewn addysg gwaith cymdeithasol yw ei fod yn rhoi'r cyfle i ddefnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr ddweud wrth y myfyrwyr "caewch eich cegau, gwrandewch arnon ni ac anghofiwch bob dim rydych wedi darllen yn eich llyfrau".

Roedd ein cyfranogwyr i gyd felly yn croesawu'r syniad o gynnwys defnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr mewn addysg gwaith cymdeithasol. Ond y tu hwnt i'r brwdfrydedd tuag at yr egwyddor, daw diffyg eglurder sylweddol i'r golwg.

Gallem ddisgrifio tri gwahanol fodel posib o gynnwys defnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr yng nghyd-destun addysgol addysg gwaith cymdeithasol. Mae un model yn cynnwys defnyddio defnyddiwr gwasanaeth neu ofalwr unigol sydd wedi cael addysg dda ac sy'n digwydd meddu ar gefndir darlithio neu ddysgu. Yn yr ail fodel, mae defnyddiwr neu ofalwr ac athro/athrawes yn gweithio gyda'i gilydd. Mae'r trydydd model yn cynnwys y defnyddiwr gwasanaeth neu'r gofalwr yn cyflawni swyddogaeth addysgol ar ei ben ei hun, yn gweithio'n uniongyrchol gyda'r myfyrwyr er nad oes gan y defnyddiwr gwasanaeth neu'r gofalwr gefndir dysgu na darlithio. Mae'r sesiynau a gyflwynwyd i fyfyrwyr gan ddefnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr yn y sefydliad hwn yng Nghymru wedi cadw at fodel un a dau, neu gyfuniad o'r ddau. Efallai bod hyn wedi cael ei ddylanwadu gan y ffaith fod mwyafrif aelodau grŵp defnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr y sefydliad wedi cael addysg gymharol dda ac mae llawer ohonynt yn weithgar yn y mudiad defnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr ehangach.

Roedd aelodau'r grŵp defnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr yn canmol yr hyfforddiant a ddarparwyd ar eu cyfer gan y sefydliad ac yn dweud eu bod yn mwynhau cyfrannu at y rhaglen gwaith cymdeithasol. Bu nifer o'r defnyddwyr gwasanaeth a'r gofalwyr a gyfwelwyd yn onest iawn gan ddweud eu bod wedi cael profiadau erchyll gyda gweithwyr cymdeithasol yn y gorffennol a'u bod eisiau cyfrannu at ddethol myfyrwyr gwaith cymdeithasol er mwyn rhannu'r wybodaeth oeddent wedi ei chael ac a oedd yn eu barn hwy yn werthfawr, gan fanteisio ar y cyfle i ddylanwadu ar addysg ac agwedd y

myfyrwyr. "ia, y ffaith mod i wedi cael profiadau gwael." Soniodd aelodau o'r grŵp oedd yn ofalwyr cyflogedig am brofiadau gwael gyda gweithwyr cymdeithasol hefyd. Roedd yn amlwg bod un o'r myfyrwyr wedi sylwi sut oedd profiadau o'r fath wedi dylanwadu ar y defnyddwyr gwasanaeth a'r gofalwyr: "dw i'n cofio gofyn iddyn nhw am brofiadau positif efo gweithwyr cymdeithasol... roedd yn tueddu i fod yn negyddol... roedd yn teimlo fel petai lot o'r pethau oedden nhw'n sôn amdany'n nhw yn brofiadau negyddol..."

Dywedodd nifer o ddefnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr nad oedd y sefydliad yn eu defnyddio i'w "llawn potensial"; bod eu cyfraniad yn parhau i fod yn "docynyddiaeth" ac y gallent "wneud mwy". Fodd bynnag, pan ofynnwyd iddynt ba gyfraniad ychwanegol yr hoffent ei wneud at y rhaglen gwaith cymdeithasol, roedd mwyafrif aelodau'r grŵp yn aneglur ac amhenodol iawn; dim ond eu bod eisiau cyfrannu "mwy". Roedd dau aelod o'r grŵp yn eglur iawn am sut y gallai'r grŵp gyfrannu mwy, gan awgrymu y gallent roi darlithoedd ar fodiwlau a nodi sut y gallai'r sefydliad ddarparu hyfforddiant addas i alluogi defnyddwyr a gofalwyr i gyfrannu ar y lefel honno. Roedd gan y ddau aelod dan sylw gefndir proffesiynol ym maes iechyd a gofal cymdeithasol ac roeddent wedi cymryd rhan mewn hyfforddi gweithwyr proffesiynol yn y gorffennol. Ar ôl pwysu arnynt, dywedodd ddau ddefnyddiwr gwasanaeth a gofalwr arall y gallent efallai roi rhai darlithoedd mewn modiwl. Ond wrth i'r drafodaeth fynd yn ei blaen, gwnaethant ddechrau mynegi amheuan yn sydyn iawn, yn gyntaf ynglŷn ag "ansawdd" y darlithoedd y gallent eu rhoi ac yna dywedodd un ohonynt nad oedd yn gwybod beth oedd staff y sefydliad eisiau i'r myfyrwyr ei ddysgu.

Cyn hynny, roedd y defnyddwyr gwasanaeth a'r gofalwyr wedi disgrifio eu cysylltiad gyda staff y sefydliad fel un cadarnhaol iawn. "rydych yn teimlo eich bod ar yr un donfedd â phawb arall. Fel defnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr rydyn ni'n chwilio am yr un pethau â (staff y sefydliad)"; "un o'r pethau dw i'n gofyn i mi fy hun mewn cyfweiliadau yw os buaswn yn gyffyrddus petai'r person yma yn dod i fy nhŷ... dw i yn fy lle yn aml iawn achos mae pobl eraill ar y panel yn dweud yr un peth mewn ffordd fwy rhesymegol".

Felly, rydym yn mentro dyfalu bod y defnyddwyr gwasanaeth a'r gofalwyr yn mynegi ansicrwydd am eu swyddogaeth, ac roedd y staff yn fodlon rhoi pwys ar eu cyfraniad dim ond i'r graddau roedd yn cyd-fynd â'r hyn oedd y staff yn ei ddymuno beth bynnag. Er eu bod yn croesawu cysylltiad gyda'r myfyrwyr ac roeddent yn bendant yn awyddus i drosglwyddo eu profiad a'u gwybodaeth i geisio siapio gweithwyr cymdeithasol y dyfodol, roedd llawer ohonynt yn anghyfforddus pan awgrymwyd y gallent wneud gwaith addysgu ffurfiol. Crynhowyd yr ansicrwydd gan un aelod o'r grŵp pan ddywedodd: "Dw i'n mynd i bob dim... rŵan maen nhw eisiau i mi wneud pethau fel gweithdai. Fuaswn i ddim yn gwneud pethau fel 'na fy hun. Dw i wedi gwneud rhai gweithdai ond dydw i ddim yn licio os dydy pethau ddim yn mynd fy ffordd i. Os dydyn nhw ddim yn gwneud beth dw i'n ei ddweud, dw i'n mynd." O gymryd hyn allan o'i gyd-destun, gallai geiriau'r unigolyn awgrymu ei fod yn amharod i gydweithredu neu'n methu gweithio gyda phobl eraill. Ond o ystyried sylwadau dilynol yr unigolyn ynglŷn â'r anawsterau mae ei broblemau iechyd meddwl wedi achosi, mae'n ymddangos yn fwy tebygol ei fod yn mynegi pryder sylweddol ynglŷn â'i gyfraniad at addysg gwaith cymdeithasol.

Dywedodd dau fyfyrwr bod y cyflwyniadau oeddent wedi eu gweld gan ddefnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr yn "ystrydebol" ac fel petaent wedi ei "ymarfer drosodd a

throsodd". "roedd gan y defnyddwyr gwasanaeth brofiad o fod yn rhan o'r cwrs gwaith cymdeithasol ac roedden nhw wedi dysgu math arbennig o iaith a mwy na thebyg wedi saernio eu hiaith yn ofalus. Ond os ydych yn siarad gyda defnyddwyr gwasanaeth mewn amgylchedd buaswn yn ei alw'n fwy garw, dyna ydy o, mae'n fwy garw. Oherwydd eich bod yn gofyn cwestiynau ac yn trafod efo nhw, dydyn nhw ddim wedi cael cyfle i ymarfer yr araith ar eich cyfer". Dangosodd un aelod o'r grŵp defnyddwyr a gofawyr ei fod yn ymwybodol bod hyn efallai'n digwydd: "dydw i ddim eisiau troi pobl yn robotiaid. Mae'n rhaid bod yn naturiol wrth siarad am eich profiad eich hun, dydy'n dda i ddim cyflwyno mewn ffordd lafurus".

Roedd llawer o aelodau'r grŵp defnyddwyr gwasanaeth a gofawyr yn perthyn i grwpiau defnyddwyr a gofawyr eraill ac yn weithgar yn y sector gwirfoddol yn gyffredinol – gallai hynny fod wedi cyfrannu at yr argraff o gyflwyniadau "ystrydebol" ac fel petaent wedi eu "hymarfer drosodd a throsodd". Ac efallai hefyd mai dyma pam sylwodd un myfyriwr: "yr un wynebau oeddech yn ei weld drwy'r amser felly roeddech yn clywed yr un straeon... does yna ddim llawer o asiantaethau na phobl i ddewis... dydy hi ddim bob amser yn helpu gweld yr un wynebau".

Roedd dau fyfyrwr yn cofio bod y defnyddiwr gwasanaeth neu'r gofalwr wedi gofyn cwestiynau mor "hir" a "chymhleth" yn y panel cyfweld bod aelod arall o'r panel wedi gorfod eu "cyfieithu" hwy. Nid oedd y myfyrwr eraill yn cofio cyfraniad y defnyddwyr gwasanaeth neu'r gofalwr at eu cyfwelliad derbyn (er y byddent yn sicr wedi cyfrannu).

Sylw un myfyriwr oedd nad yw defnyddwyr gwasanaeth a gofawyr bob amser yn ddeallusol gymwys i ymdrin â rhai meysydd addysgu arbenigol, ond nid enwodd hwy: "Dw i'n gallu gweld y gallai'r sefyllfa achosi gwrthdaro oherwydd efallai dydy'r defnyddwyr gwasanaeth ddim yn ddeallusol gymwys i allu gwneud y penderfyniadau yna", ond aeth ymlaen "dw i'n bendant yn meddwl y dylen nhw gael cyfrannu a dweud beth yw nodweddion a rhinweddau gweithiwr cymdeithasol da... efallai nad ydyn nhw'n gymwys i gyfrannu at hyfforddiant penodol, ond dylen nhw'n bendant gymryd rhan mewn sgiliau pobl mwy cyffredinol er enghraifft canfyddiadau, agweddau...". Awgrymodd myfyriwr arall y gellid defnyddio defnyddwyr gwasanaeth a gofawyr i gysylltu theori ag ymarfer, er enghraifft trwy ofyn am eu syniadau ar y gwaith damcaniaethol sy'n tanategu'r aseiniadau.

Yn unol â sylwadau a wnaed gan aelodau o grwpiau defnyddwyr gwasanaeth a gofawyr eraill mewn astudiaethau eraill (Humphreys, 2005), siaradodd llawer o aelodau'r grŵp a gyfwelwyd am eu cyfraniad o ran y manteision personol - therapiwtig yn aml - iddynt hwy o gymryd rhan: "pwrpas fy mywyd"; "mae wedi fy nhynnu allan o'r pydew"; "mae'n cael gafael arnoch ac i ffwrdd â chi"; "profiad da i mi"; "amser i fi fy hun"; "cyfarfod oedolion... pobl o gefndiroedd gwahanol, mae'n ddiddorol iawn cael dod i adnabod nhw"; "roeddwn i angen cael mynd o'r tŷ, (roeddwn yn teimlo bod) mwy i fywyd na hyn"; "maen nhw wedi cael gwefr o beth maen nhw wedi bod yn ei wneud yn barod. Mae rhai wedi synnu eu bod wedi medru gwneud cymaint". "Nid oes gennych lawer o hunan-barch ar ôl i chi gael problemau iechyd meddwl."

Rhoddodd bob aelod esboniad oedd yn "therapiwtig" i ryw raddau am eu rhan yn y grŵp. Yn ddiddorol iawn, ni chrybwyllwyd y syniad fod gan ddefnyddwyr gwasanaeth

a gofaluwr yr hawl i fod yn rhan o addysg gwaith cymdeithasol (Beresford, 1994; SCIE, 2007), er eu bod i gyd yn teimlo bod ganddynt ryw fath o gyfraniad defnyddiol i'w gynneg. Soniodd y myfyrwyr i gyd am y syniad o ddefnyddwyr gwasanaeth a gofaluwr yn cael eu 'grymuso' trwy gyfrannu at addysg gwaith cymdeithasol. Ond roedd gan yr unig aelod o'r grŵp defnyddwyr a gofaluwr a grybwyllodd grymuso gefndir proffesiynol ym maes gwaith cymdeithasol. Credwn fod absenoldeb o ddefnydd iaith 'grymuso' ymysg y defnyddwyr a gofaluwr yn arwyddocaol, oherwydd bod defnyddwyr a gofaluwr yn bennaf yn meddwl am eu gwaith o safbwynt agwedd ac affaith yn hytrach nac o safbwynt sy'n agored yn ei wleidyddiaeth neu ei gydnabyddiaeth o anghydraddoldebau cymdeithasol.

Awgrymodd myfyrwr ac aelod o'r grŵp defnyddwyr a gofaluwr, yn annibynnol ar ei gilydd, y gellid gwahodd defnyddwyr a gofaluwr i sesiynau rheolaidd gyda choffi a bisgedi i gwrdd a thrafod â'r myfyrwyr "yn anffurfiol i rannu syniadau". Gallai hyn ei wneud yn haws i ddefnyddwyr gwasanaeth a gofaluwr sydd ar yr ymylon neu sy'n llai hyderus i gyfrannu at y cwrs gwaith cymdeithasol a gallai hefyd fod yn ffordd o gynnwys pobl ifanc, sydd fel rheol yn anodd eu denu i fentrau o'r fath. "mae'n anodd iawn cael pobl i ymuno efo pwyllgorau... daeth fy merch (17 oed) unwaith ond roedd o mor ddiflas roedd hi'n gwrthod dod wedyn."

Mae pryder wedi ei fynegi am y ffaith nad yw rhai categorïau o bobl yn cael eu cynrychioli'n ddigonol mewn grwpiau sy'n cyfrannu at raglenni gwaith cymdeithasol mewn prifysgolion yn y DU (http://research.shu.ac.uk/chsr/user-involvement/advisory_serviceuser.htm/). Nid yw'r grŵp defnyddwyr gwasanaeth a gofaluwr yn y sefydliad hwn yng Nghymru'n gynrychioladol o'r gymuned gynyddol amrywiol sy'n dod i gysylltiad â gwasanaethau gwaith cymdeithasol, er bod y grŵp wedi hysbysu ei fodolaeth yn eang ac wedi gwahodd pobl i ymuno, beth bynnag eu cysylltiad â gwasanaethau gwaith cymdeithasol. Yn arbennig, nid oes digon o gynrychiolaeth i bobl ifanc, hen bobl na siaradwyr Cymraeg.

Adroddir yn eang am dangynrychiolaeth pobl ifanc a hen bobl mewn grwpiau tebyg eraill. Mae gennym ddiddordeb arbennig yn y ffaith bod tangynrychiolaeth o siaradwyr Cymraeg mewn grwpiau o'r fath mewn rhannau o Gymru lle mae cyfran uchel o'r boblogaeth yn siarad Cymraeg fel eu dewis iaith. Mae'r rhaglen gwaith cymdeithasol yn y sefydliad hwn yn cynnwys modiwlau cyfrwng Cymraeg a addysgir gan staff sy'n siarad Cymraeg. Er mai ychydig iawn o aelodau grwpiau defnyddwyr a gofaluwr yn yr ardaloedd hyn sy'n siarad Cymraeg, nid yw hyn yn golygu nad oes siaradwyr Cymraeg yn defnyddio'r gwasanaethau. Mae'r ardaloedd hyn dan anfantais gymdeithasol-economaidd ac mae llawer o bobl sy'n dod yn wreiddiol o'r ardaloedd hyn yn gwneud defnydd helaeth o wasanaethau gofal cymdeithasol. Mae'r sefydliadau addysgol yn yr ardaloedd hyn yn ddwyieithog, yn cyflogi cyfran uchel o siaradwyr Cymraeg ac yn annog staff eraill i ddysgu Cymraeg. Mae diffyg siaradwyr Cymraeg mewn grwpiau o'r fath yn achos chwilfrydedd a phryder i ni. Rydym yn amau y gallai adlewyrchu'r diffyg siaradwyr Cymraeg sy'n ymwneud â'r mudiad defnyddwyr gwasanaeth a gofaluwr mewn ardaloedd o'r fath. Nid yw aelodau di-gymraeg o'r grwpiau defnyddwyr gwasanaeth a gofaluwr yn yr ardal yn sylwi fel rheol bod siaradwyr Cymraeg wedi eu tangynrychioli yn y grwpiau.

Credwn fod tangynrychiolaeth o garfannau penodol yn y grŵp a astudiwyd (ac yn ôl pob tebyg grwpiau defnyddwyr a gofaluwr eraill hefyd) yn deillio o'r ffaith bod pobl yn dethol

eu hunain trwy wirfoddoli yn hytrach na thrwy ddulliau eithrio bwriadol. Nid oedd unrhyw dystiolaeth o gwbl bod defnyddwyr gwasanaeth/gofalwyr yn y grŵp yn ceisio eithrio pobl benodol, ond rydym yn dyfalu y gallai pobl sy'n siarad Cymraeg fel eu dewis iaith ac sy'n dod o ddiwylliant gwahanol i ddiwylliant Lloegr deimlo'n ynysig mewn grŵp o'r fath. Rydym yn ymwybodol bod grwpiau defnyddwyr gwasanaeth iechyd meddwl lleol yn ardaloedd Cymraeg Cymru hefyd yn cynnwys mwyafrif o Saeson sydd wedi mudo i Gymru, er bod llawer o siaradwyr Cymraeg sydd wedi eu geni a'u magu yn yr ardaloedd yn defnyddio'r gwasanaethau iechyd meddwl lleol. I ddefnyddio cysyniad Pierre Bourdieu o 'habitus' (Bourdieu, 1977), efallai nad yw siaradwyr Cymraeg yn credu bod grwpiau defnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr yn yr ardal yn rhywbeth i 'bobl fel ni'. Byddai hynny'n arwain atynt yn cael eu heithrio'n anfwriadol.

Eto gellid gofyn a oes angen i ddefnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr sy'n cymryd rhan mewn grwpiau defnyddwyr gwasanaeth/gofalwyr fod yn 'gynrychioliadol' yn yr ystyr o sampl tebygolrwydd o'r defnyddwyr/gofalwyr yn y gymuned leol. Yn hytrach na mynd ar ôl y ddadl y dylai defnyddwyr a gofalwyr yn y grwpiau hyn fod yn hollol gynrychioliadol yn yr ystyr hwnnw, efallai y dylem ganolbwyntio ar syniadau o hunaniaeth. A yw 'grŵp hunaniaeth' o ddefnyddwyr gwasanaeth (neu ofalwyr) yn bodoli ac, os felly, sut mae'r grŵp hwnnw'n creu hunaniaeth a swyddogaeth iddo i hun nad yw'n cael ei 'roi' mewn unrhyw ystyr? Er bod cynrychiolaeth ddemocrataidd yn ffordd atebol o drefnu grym ac yn gyfrwng i'r di-rym gael mynegi eu hunain, gallai gwleidyddiaeth hunaniaeth droi'n gêm heb reolau.

Nid yw grwpiau a ellir eu disgrifio fel defnyddwyr gwasanaeth wedi eu hymyleiddio wedi eu cynnwys yng nghyfranogiad defnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr yn y sefydliad hwn ychwaith, sy'n wir hefyd mewn sefydliadau eraill. Mae'r rhain yn cynnwys ceiswyr lloches, perthnasau plant sydd yn y system amddiffyn plant; camddefnyddwyr sylweddau; troseddau, yn cynnwys rhai sy'n cam-drin. Rydym yn dyfalu na fyddai llawer o bobl felly, sydd efallai wedi cael profiadau anhapus a/neu drawmatig iawn gyda gweithwyr cymdeithasol ac sydd wedi arwain at gael eu hymyleiddio neu eu halltudio, eisiau cymryd unrhyw ran yn y gwaith o hyfforddi gweithwyr cymdeithasol. Eto efallai mai'r bobl hyn sydd eu hangen fwyaf, ac roedd y myfyrwyr a gyfwelwyd yn credu bod cynnwys y garfan hon o ddefnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr yn bwysig dros ben.

Roedd yr holl fyfyrwyr a gyfwelwyd yn gadarnhaol iawn am y posibilrwydd o gynnwys carfannau wedi eu hymyleiddio yn y grŵp defnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr: "Dw i'n siŵr bod yna ddefnyddwyr gwasanaeth sydd efo cwynion"; "roedd y grŵp defnyddwyr gwasanaeth yn tueddu i gynnwys pobl oedd wedi eu geni efo problemau, pobl efo problemau corfforol, nid pobl efo problemau cymdeithasol"; "Dw i'n meddwl y buasai'n wych... fel myfyriwr gwaith cymdeithasol mae eich gwerthoedd yn cael eu herio o hyd"; "rydan ni angen siarad yn arbennig efo'r defnyddwyr gwasanaeth sydd heb lais fel arfer". Dywedodd y myfyrwyr na all gweithwyr cymdeithasol ddewis eu cleientiaid: "fel gweithiwr cymdeithasol, dydych chi ddim yn gwybod efo pwy fyddwch yn gweithio, dydych chi ddim yn dewis efo pwy fyddwch yn gweithio". Eto roedd dau o'r myfyrwyr yn cofio clywed myfyrwyr eraill na chymerodd ran yn yr astudiaeth yn dweud nad oeddent eisiau gweithio ym maes amddiffyn plant oherwydd na fyddent yn gallu gweithio gyda phobl oedd yn gallu gwneud niwed i blant.

Rydym hefyd yn gofyn a fyddai'r deinamig uchod o hunan-ddethol sydd mor amlwg yn ei gwneud yn anodd i garfannau a ystyrir yn aml fel carfannau nad ydynt yn haeddu cymryd unrhyw ran mewn grŵp defnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr. Y pwynt pwysig yma yw bod polisi cenedlaethol wedi ei weithredu ledled y wlad, wedi ei drefnu ar lefel leol trwy grwpiau bychan, ond eto nid yw deinamig grwpiau bychan sydd wedi dethol eu hunain wedi cael, nac yn cael, eu cymryd i ystyriaeth. Fodd bynnag, mae'n rhaid cydnabod, er ei bod yn bosib dyfalu'r ffactorau sydd efallai'n rhwystro carfannau arbennig rhag ymuno â grwpiau bach, y bydd llawer o rwystrau o'r fath yn parhau yn anhysbys.

Rydym yn rhannu pryderon rhai awduron eraill am syniadau am "ymarfer ar sail tystiolaeth", ei "wrthrychedd" honedig a'r ffordd y rhoddir mwy o bwys arno'n aml nac ar ffurfiau eraill ar wybodaeth. Eto nid ydym yn credu bod rhoi'r un pwys ar wybodaeth defnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr yn ateb, fel mae rhai gweithredwyr yn y mudiad defnyddwyr gwasanaeth yn ei awgrymu. Efallai bod y myfyrwyr a gynigiodd fod gan ddefnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr gyfraniadau pwysig i'w cynnig, ond efallai nad ydynt yn "ddeallusol" gymwys i drosglwyddo gwybodaeth am feysydd "arbenigol", yn aros yn y man canol rhwng ystyried defnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr fel arbenigwyr "go iawn" a swyddogaeth y defnyddwyr gwasanaeth a'r gofalwyr o gyfleu gwybodaeth anecdotaidd a phrofiadau personol i fyfyrwyr gwaith cymdeithasol.

Caiff y syniad o ddefnyddio defnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr mewn swyddogaeth addysgol ei hybu am resymau sy'n ymddangos yn rhai teilwng, ond mae'n arwyddocaol mai ar y proffesiynau iechyd a gofal cymdeithasol sy'n is eu statws y caiff ei wthio, megis gwaith cymdeithasol a nyrsio. Er bod myfyrwyr meddygol yn dod i gysylltiad â chleifion yn eu hyfforddiant erioed, mae hynny wedi digwydd mewn ffordd wahanol iawn. Yn draddodiadol, cyflwynwyd y cleifion fel "achosion clinigol" ac roedd gan y myfyrwyr "eu" cleifion hwy, ac roeddent yn "gofalu amdanynt". Nid oedd y cleifion yn cyflawni swyddogaeth addysgol, er y cydnabyddir bod y myfyrwyr yn dysgu gan y cleifion a bod cyfraniad y cleifion yn werthfawr ac yn hanfodol. Er bod addysg feddygol wedi symud oddi wrth y model hwn ac wedi rhoi pwyslais ar gysylltiad mwy cydradd rhwng myfyrwyr a chleifion, nid yw addysg feddygol wedi ymgorffori cyfraniad defnyddwyr gwasanaeth yn yr un modd ag y mae addysg gwaith cymdeithasol wedi ei wneud. Erbyn hyn, y grwpiau mwyaf pwerus ym maes iechyd a gofal cymdeithasol yw uwch reolwyr – nid ydym wedi clywed am gynnwys defnyddwyr gwasanaeth yn hyfforddiant ac addysg y grŵp hwn hyd yn hyn.

Mynegwyd pryder bod polisiâu Llafur Newydd wedi galw am gyfraniad gan ddefnyddwyr gwasanaeth er mwyn gweithredu diwygiadau neo-ryddfrydol yn y system lles (Baker et al., 2008; Forbes a Sashidharan, 1997; Harrison a Mort, 1998; Rhodes a Nocon, 1998). Mae swyddogaeth gweithiwr cymdeithasol yn wahanol iawn i'r hyn yr oedd 20 mlynedd yn ôl. Mae newidiadau yn y system lles yn golygu'n aml iawn nad yw'r gweithwyr cymdeithasol mwyaf dygn ac ymroddgar yn gallu gwneud llawer i gynorthwyo eu cleientiaid - ceir pryder bod ymarferwyr wedi eu dadbroffesiynoli, eu dadrymuso neu hyd yn oed eu "hölbroffesiynoli" (Randall a Kindiak, 2008), a mynegwyd pryder hefyd am yr elfen sylweddol o oruchwyliaeth sy'n gysylltiedig â gwaith cymdeithasol erbyn hyn (Butler a Drakeford, 2001). Mae hyn yn achosi mwy o ddadrymuso ymysg defnyddwyr gwasanaeth gan nad yw gweithwyr cymdeithasol yn gallu ymdrin â'u hanghenion, gan fod eu swyddogaeth

wedi ei droi'n un o gynnal asesiadau safonol a gweithredu protocolau ymyrryd. Er gwaethaf y syniadau cadarnhaol am broffesiynoli gwaith cymdeithasol a chynyddu ei fri, yn y DU o leiaf, nid oes unrhyw arwydd eto bod ei statws yn newid. Mae cyfraniad defnyddwyr gwasanaeth at ddethol ac addysgu'r myfyrwyr yn atgyfnerthu'r syniad bod prif nodweddion gwaith cymdeithasol yn ymwneud ag agwedd ac ymddygiad gweithwyr cymdeithasol unigol. Hefyd mae'r canolbwyntio hyn ar nodweddion unigol yn tynnu sylw oddi ar faterion yn ymwneud â grym a dinasyddiaeth, sy'n allweddol os yw ymarferwyr a defnyddwyr am lwyddo i greu newid go iawn ym mywydau defnyddwyr.

Cwestiwn cysylltiedig yw a yw arbenigedd defnyddwyr gwasanaeth a dyfodiad yr hyn a elwir yn "ddefnyddiwr gwasanaeth proffesiynol" yn creu rhyw fath o elitaeth ym maes cyfranogiad defnyddwyr. Yn hyn o beth, gallai defnyddwyr gollu eu persbectif fel pobl gyffredin a'u hygredd fel defnyddwyr. Gallai hefyd arwain at eithrio defnyddwyr eraill ac at eu gorthrymu (Stevens a Tanner, 2006).

Casgliad

Mae'n amlwg bod llawer o ewyllys da a brwdfrydedd gan bawb tuag at y syniad o gynnwys defnyddwyr gwasanaeth/gofalwyr mewn addysg gwaith cymdeithasol. Ond eto, ceir arwyddion bod llawer o bobl yn ansicr am swyddogaeth defnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr yn y cyd-destun hwn. Efallai bod yr ansicrwydd hwn yn rhannol egluro pam fod y defnyddwyr a'r gofalwyr a gyfwelwyd yn yr astudiaeth hon, fel eraill mewn astudiaethau tebyg, yn siarad mor aml am eu cymhelliant i gyfrannu at addysg gwaith cymdeithasol o ran y manteision personol - therapiwtig yn aml - maent yn eu cael o gymryd rhan.

Ar hyn o bryd, mae'r modd y mae rhai sefydliadau addysgol yn defnyddio defnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr mewn rôl addysgol yn codi cwestiynau sy'n ymwneud â phroffesiynoldeb a chyfleoedd cyfartal. Os yw defnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr yn gallu gwneud gwaith darlithwyr, dylem felly ofyn beth yw swyddogaeth darlithwyr ac academyddion mewn addysg gwaith cymdeithasol? Ar ben hynny, mae'r polisi o ddefnyddio defnyddwyr gwasanaeth a gofalwyr mewn swyddogaeth addysgol yn codi cwestiynau am bolisiau cyflogaeth cyfle cyfartal, os yw'r cymwysterau a'r profiad addas ar gyfer swyddogaeth felly'n cael eu hystyried yn amherthnasol erbyn hyn.

Dywed rhai bod grwpiau defnyddwyr gwasanaeth yn gallu bod yn annemocrataidd, yn hierarchaidd, yn ormesol ac yn anghynrychioladol (Baker et al., 2008). Nid oes unrhyw reswm pam y dylai problemau o'r fath fod yn perthyn i grwpiau defnyddwyr fel y cyfryw - rydym yn amau ei fod yn ganlyniad i ddeinamig grwpiau bychan pan fydd amcanion y grŵp yn aneglur. Eto o leiaf ar lefel y llywodraeth, ni chydabuwyd hyn o gwbl, er gwaethaf yr effaith sylweddol y caiff ar weithredu polisi cenedlaethol o gynnwys defnyddwyr gwasanaeth.

Mae cyfraniad defnyddwyr gwasanaeth at addysg gwaith cymdeithasol wedi datblygu llawer dros y blynyddoedd diwethaf, ond mae'n llawn problemau oherwydd nad oes canolbwynt clir iddo na phwrpas cryf a gwleidyddol ymwybodol ymysg defnyddwyr, gofalwyr na myfyrwyr. Mae'r canlyniadau cychwynnol hyn ar gyfraniad defnyddwyr gwasanaeth at y rhaglen radd gwaith cymdeithasol arbennig hon yn amlgu llawer o broblemau tebyg a pharadocsau cysylltiedig, ond maent hefyd yn cynnig cyfle

am drafodaeth bellach a ffyrdd mwy cydweithredol o weithio a allai fynd i'r afael ag agweddau cymdeithasol-wleidyddol y sefyllfa, nad ydynt wedi cael sylw digonol hyd yma.³

Diolchiadau

Hoffai'r awduron ddiolch i'r defnyddwyr gwasanaeth/gofalwyr am roi o'u hamser i gyfrannu eu syniadau a'u profiadau at yr astudiaeth.

Llyfryddiaeth

Baker, Sally; Brown, Brian a Gwilym, Hefin (2008), 'The Rise of the Service User', *Soundings*, 40: 18-28.

Beresford, Peter (1994), *Changing the Culture: Involving Service Users in Social Work Education*, Central Council for Education and Training in Social Work Paper 32.2 (Caergrawnt: Black Bear Press).

Beresford, Peter (2001), 'Service Users, Social Policy and the Future of Welfare', *Critical Social Policy*, 21(4): 494-512.

Beresford, Peter. (2003), 'User Involvement in Research: Connecting Lives, Experience and Theory' papur a gyflwynwyd yn y gynhadledd Making Research Count, Prifysgol Warwick. <http://www.2warwick.ac.uk/fac/soc/shss/mrc/userinvolvement/beresford/> (Cyrchwyd Rhagfyr 2008)

Beresford, Peter., Branfield, Fran., Taylor, Jennifer., Brennan, Maggie., Sartori, Anna., Lalani, Munir ac Wise, Grace (2006), 'Working Together for Better Social Work Education', *Social Work Education*, 25(4): 326-331.

Bourdieu, Pierre (1977), *Outline of a Theory of Practice* (Caergrawnt: Cambridge University Press).

Branfield, Fran., Beresford, Peter a Levin, Enid (2007), 'Common Aims: A Strategy to Support Service User Involvement in Social Work Education', *Social Care Institute for Excellence, Social Work Education Position Paper, 07*. Butler, Ian a Drakeford, Mark (2001) 'Which Blair Project: Communitarianism, Social Authoritarianism and Social Work', *Journal of Social Work*, 1(1): 7-19.

Cole, A. (2007), 'The Client Knows Best' *The Guardian* <http://www.guardian.co.uk/society/2007/jun/07/publicservicesawards4> (Cyrchwyd Hydref 2007)

Crisp, Beth, R., Lister, Pam Green a Dutton, Kathryn (2006), 'Not Just Social Work Academics: The Involvement of Others in the Assessment of Social Work Students', *Social Work Education*, 25(7): 723-734.

Davies, Elaine (1994), *They All Speak English Anyway – The Welsh Language and Anti-Oppressive Practice* (CCETSW, Caerdydd).

³ Er bod y Gymraeg yn iaith leiafrifol yng Nghymru, mae 80% o'r boblogaeth yn gallu siarad Cymraeg yn yr ardal lle cynhaliwyd yr astudiaeth hon. Mae ymwybyddiaeth o'r iaith Gymraeg yn rhan bwysig o ymarfer gwrthwahaniaethol yng Nghymru (Davies, 1994).

- Department of Health (2000), *A Quality Strategy for Social Care* (Llundain: Department of Health).
- Forbes, Joan a Sashidharan, Sashi (1997), 'User Involvement in Services – Incorporation or Challenge?', *British Journal of Social Work*, 27: 481-498.
- Glasby, Jon and Beresford, Peter (2006), 'Who Knows Best? Evidence-based Practice and the Service User Contribution', *Critical Social Policy*, 26(1): 268-284.
- Harrison, Stephen a Mort, Maggie (1998), 'Which Champions, Which People? Public and User Involvement in Health Care as a Technology of Legitimation', *Social Policy & Administration*, 32(1): 60-70.
- Heffernan, Kristin (2006), 'Social Work, New Public Management and the Language of the 'Service User'', *British Journal of Social Work*, 36: 139-47.
- Humphreys, Catherine (2005), 'Service User Involvement in Social Work Education: A Case Example', *Social Work Education*, 24(7): 797-803.
- James, Adam (2007), 'Expert Advice?', *Mental Health Today*, 2 Mai.
- Levin, Enid (2004), Involving Service Users and Carers in Social Work Education, *Social Care Institute for Excellence Resource Guide*, No 2.
- Rhodes, Penny a Nocon, Andrew (1998), 'User Involvement and the NHS Reforms', *Health Expectations*, 1(2): 73-81.
- Masterson, Steve ac Owen, Sara (2006), 'Mental Health Service Users' Social and Individual Empowerment: Using Theories of Power to Elucidate Far-reaching Strategies', *Journal of Mental Health*, 15(1): 19-34.
- Molyneux, Jeanie ac Irvine, Julie (2004), 'Service User and Carer Involvement in Social Work Training: A Long and Winding Road?', *Social Work Education*, 23(3): 293-308.
- Randall, Glen E. a Kindiak, Darlene, H. (2008), 'Deprofessionalization or Postprofessionalization? Reflections on the State of Social Work as a Profession', *Social Work in Health Care*, 47(4): 341-354.
- SCIE (2007), *Common Aims: A Strategy to Support Service User Involvement in Social Work Education*, Social Work Education Position Paper (London: Social Care Institute for Excellence).
- Shennan, Guy (1998), 'Are We Asking the Experts? Practice Teachers', *Use of Client Views in Assessing Student Competence in Social Work Education*, Vol 17, No 4.
- Stevens, S. a Tanner, D. (2006), 'Involving Service Users in the Teaching and Learning of Social Work Students: Reflections on Experience', *Social Work Education*, 25(4): 360-371.
- Stickley, Theo. (2006), 'Should Service User Involvement be Consigned to History? A Critical Realist Perspective', *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 13: 570-577.
- WAG (2003), *Care Council for Wales Rules for the Approval of Courses in Social Work* (Caerdydd: Llywodraeth Cynulliad Cymru).